

بررسی و نقد برداشت‌های انحرافی از واژه انتظار ناظر بر

دیدگاه‌های آیت‌الله خامنه‌ای علیه السلام

۱ مهدی قهرمان

۲ پریا نوری خسروشاهی

۳ سیدمجید نبوی

چکیده

برداشت‌های انحرافی از مسئله «انتظار»، رفتارهای غلط، از جمله احساس رفع تکلیف و رها کردن وظایف را در پی دارد. این نوشتار به دنبال پاسخ به این سوال است که چه برداشت‌های انحرافی در مسئله انتظار وجود دارد و چگونه می‌توان این برداشت‌های انحرافی را نقد کرد. روش جمع‌آوری مطالب این تحقیق کتابخانه‌ای است و پردازش آن‌ها به روش توصیفی-تحلیلی انجام پذیرفته است.

این مقاله ابتدا به انحرافات مانند سکوت، خانه نشینی و رها کردن وظایف دینی و مهدوی، رها کردن امر به معروف و نهی از منکر، فراهم کردن بستر گناه برای ظهور حضرت مهدی علیه السلام و غیره اشاره کرده و سپس با عرضه بر دیدگاه‌های رهبری علیه السلام این انحرافات مردود دانسته شده است. ایشان برای تحقق حکومت مهدوی، خودسازی و آماده شدن و احساس تکلیف را برای مبارزه با ظلم و استبداد ضروری می‌دانند و معتقدند باید با کوشش و تلاش مقدمات ظهور و زمینه‌های تشکیل حکومت جهانی را فراهم کرد.

واژگان کلیدی: انتظار، تحریف انتظار، ظهور، حضرت مهدی علیه السلام، آیت‌الله خامنه‌ای علیه السلام.

Mahdi_sut@yahoo.com

۱. استادیار گروه معارف اسلامی دانشگاه صنعتی سهند تبریز.

۲. دانشجوی دکتری دانشگاه قرآن و حدیث (پردیس تهران) مدرسی معارف گرایش قرآن و متون اسلامی (نویسنده مسئول).
p.noorikh@gmail.com

majidnabavi1366@gmail.com

۳. دانشجوی دکتری علوم قرآن و حدیث، دانشگاه اراک.

۱. مقدمه

مسئله «انتظار» در دین اسلام، به عنوان مبحثی حیات بخش از زمان پیامبر گرامی اسلام ﷺ شروع شده و خود آن حضرت، این مسئله، جایگاه، اهمیت و فضیلت آن را به امت اسلامی بیان کرده‌اند (ابن بابویه، ۱۳۸۲: ص ۲۵۶-۲۸۸). علاوه بر اسلام در ادیان دیگر بحث انتظار منجی مطرح بوده است. دین زرتشت مسئله انتظار منجی را با توجه به منظومه عقیدتی آن به نحو خاصی مطرح کرده است (غلامعلی، بی تا: ص ۳۱۸ و ۴۷۶).

برای مثال زرتشتیان بر این باورند که «اهورا مزدا» (روح خیر) همیشه با «اهریمن» (روح بزرگ شر) در حال جنگ است، تا زمانی که در آخر زمان فردی به نام «سوشیانس» ظهور می‌کند، و خوبی بر شر و پلیدی پیروز می‌شود و دوران صلح و پاکی و اعتلای «اهورامزدا» فرا می‌رسد (جان ناس، ۱۳۷۰: ج ۱، ص ۳۱۸ و ۴۷۶).

در تورات، کتاب مقدس یهودیان، به موعود بشارت داده شده است. یهودیان بر این باورند که با آمدن موعود همه موجودات از وجود او بهره مند می‌شوند و منتظران موعود وارث زمین خواهند شد؛ چون قدرت شیریر شکسته خواهد شد و صالحان، مورد تأیید خداوند قرار خواهند گرفت (کتاب مقدس، مزامیر، مزمور ۱۰-۱۳).

در انجیل، علاوه بر تورات، به مسئله انتظار و ظهور منجی در آخر زمان اشاره شده است (انجیل لوقا، فصل ۱۲ و ۲۴).

در ادیان غیر توحیدی نیز به مسئله انتظار و ظهور منجی اشاره شده است. در کتاب‌های قدیمی چینیان، در عقاید هندیان و در بین اهالی مکزیک و نظایر آن، می‌توان چنین اعتقادی را مشاهده کرد (اسحاقی، ۱۳۸۶: ص ۴۸).

از این رو، امید به آینده‌ای روشن و نجات بخش، وجه مشترک همه ادیان الهی است که همین عطش فطری و دسته جمعی بشر، بهترین دلیل بر صحیح بودن عقیده به انتظار است. از دیدگاه اهل سنت نیز «انتظار فرج» حضرت مهدی امری قابل طرح و استناد است (ابن خلدون، بی تا: ج ۱، ص ۵۵۵)؛ ولی با این که در اصل مسئله انتظار تقریباً اتفاق آرا ملاحظه می‌گردد؛ در مفهوم صحیح انتظار همچنان ابهاماتی دیده می‌شود که همین امر موجب برداشت‌های انحرافی متعددی شده و اندیشمندانی از ادیان و مذاهب متعدد دیدگاه‌های خود را در این مورد

ارائه کرده‌اند.

اندیشمندان شیعی به انحرافات مقوله انتظار توجه داشته و به بررسی این انحرافات پرداخته‌اند. یکی از این اندیشمندان، سید علی خامنه‌ای، مقام معظم رهبری است که در سخنان خود به این مسئله پرداخته است.

مسئله اصلی این پژوهش آن است که چه برداشت‌های انحرافی در مسئله انتظار وجود دارد. ابتدا این برداشت‌ها مطرح و به بررسی آن‌ها از منظر دین و مقام معظم رهبری پرداخته خواهد شد.

قابل ذکر است که امام خمینی علیه السلام نیز به عنوان استاد مقام معظم رهبری، پیش از ایشان به برخی از انحرافات مسئله انتظار اشاره کرده و به رد آن‌ها پرداخته‌اند (خمینی، ۱۳۸۹: ج ۲۱، ص ۱۳). در این مقاله به این انحرافات و پاسخ به آن‌ها از منظر امام خمینی علیه السلام نیز اشاره خواهد شد؛ اما اساس بحث، دیدگاه‌های مقام معظم رهبری علیه السلام است.

پیشینه

در حوزه انتظار، نگارش‌هایی چند با مشخصات زیر به چاپ رسیده است:
«انتظار موعود در جنبش‌های بنیادگرای دینی»، اثر احسان حمیدی زاده و مجید موحد، مشرق موعود، پاییز ۱۳۹۶ - شماره ۴۳.

«بازپژوهی ارتباط انتظار فرج با اصل قرآنی حرمت یأس»، اثر روح الله شاکری زواردهی و علی خانی، مشرق موعود، بهار ۱۳۹۸ - شماره ۴۹.

«تجلی فرهنگ انتظار در قیام‌های دو قرن اول هجری در ایران»، اثر آذر ترکمنی و پروین بهار، شیعه شناسی، ۱۳۹۰ - شماره ۳۳.

«جایگاه و کارکرد اضطراب به حجت در فرهنگ انتظار»، اثر زهره میرترابی و غلامرضا بهروزی لک، انتظار موعود، پاییز ۱۳۹۶ - شماره ۵۸.

«فلسفه‌ی انتظار فرج با تأکید بر افضل اعمال بودن آن»، اثر سید علی موسوی، آیین حکمت، بهار ۱۳۹۶ - شماره ۳۱.

«معناشناسی تطبیقی انتظار و زمینه سازی قیام امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف در اندیشه فریقین»، اثر

جواد جعفری، مشرق موعود، بهار ۱۳۹۷ - شماره ۱/۴۵.

«نقش انتظار و اندیشه مهدویت در اخلاق شهروندی»، اثر فیروزه کرمی، مشرق موعود، زمستان ۱۳۹۸ - شماره ۵۲.

«بررسی مناسبات انتظار موعود و الگوی اسلامی پیشرفت در اندیشه مقام معظم رهبری»، اثر حسن ملایی و محمدصابر جعفری، انتظار موعود، تابستان ۱۳۹۳ - شماره ۴۵.

«موانع و آفات انتظار»، اثر رضا علی نوروزی، محمد نجفی و فاطمه هاشمی، مشرق موعود، بهار ۱۳۹۰ - شماره ۱۷.

مقالات دیگری پیرامون انتظار نوشته شده بود که به دلیل رعایت اختصار از ذکر آنها صرف نظر می‌شود.

ولی هیچ‌کدام از این مقاله‌ها به بحث «بررسی و نقد برداشت‌های انحرافی از مفهوم انتظار عرضه بر دیدگاه‌های رهبری» نپرداخته و مقاله پیش رو تنها مقاله‌ای است که به این موضوع پرداخته و دیدگاه‌های رهبری را نیز در این مسئله مطرح و بررسی کرده است.

۲. مفهوم شناسی

۲-۱. انتظار در لغت

خلیل بن احمد فراهیدی «اَنْتَظَرْتُ» را به ایستادن و منتظر بودن معنا کرده است (فراهیدی، ۱۴۰۹: ج ۸، ص ۱۵۶). طریحی «نظر» را به معنای تامل معقول برای کسب مجهول دانسته است (طریحی، ۱۹۸۵: ج ۳، ص ۴۹۸). دیگر لغت دانان نیز انتظار را به چشم به راه بودن و نگران بودن (زبیدی، ۱۴۱۴: ج ۷، ص ۵۳۹ و معین، ۱۳۷۱: ج ۱، ص ۳۶۴) و نیز دیده‌بانی، درنگ در امور و نوعی امید بستن به آینده معنا کرده‌اند. مصطفوی در تعریف منتظر می‌گوید: «منتظر به کسی گفته می‌شود که از وضع حاضر و موجود راضی نیست و برای وضع بهتری در تلاش است» (مصطفوی، ۱۳۶۸: ج ۱۲، ص ۱۶۶). راغب درباره ریشه این کلمه می‌گوید: واژه «انتظار» از ماده «نظر» گرفته شده و به معنای به تاخیر انداختن است. آیه «وَ اَنْتَظِرُوا اِنَّا مُنْتَظِرُونَ» (هود: ۱۲۲) نیز دال بر این معناست (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲: ص ۸۱۴). انتظره، یعنی ترقبه و توفعه و تأنی

علیه (مصطفی ابراهیم، ۱۹۸۹: ج ۱، ص ۹۳۲). انتظار به معنای کیفیتی روحی است که سبب پیدایش حالت آمادگی است برای آنچه انتظار می‌رود و وجه مقابل آن، یأس و ناامیدی است (موسوی اصفهانی، ۱۳۷۴: ج ۲، ص ۲۱۸).

۲-۲. انتظار در اصطلاح

«انتظار»، یعنی امید همراه با اشتیاق و آگاهی برای آینده‌ای بهتر؛ انتظار یعنی آینده‌نگری و تحول و رشد همه جانبه برای سعادت بشر، انتظار یعنی تلاش برای برقراری حکومتی عدل محور و عدل گستر و امید و آرزو برای استقرار ارزش‌های والای انسانی و تحقق عدالت و امنیت کامل و رفع ظلم‌ها و تبعیض‌ها. چنین آرزو و امیدی در زبان روایات، «انتظار فرج» خوانده شده است. به همین دلیل، انتظار به معنای چشم به راه بودن کسی است که با ظهورش معانی درونی و باطنی دین را آشکار می‌کند (موسوی گیلانی، ۱۳۸۷: ص ۶۷).

«انتظار فرج»، به معنای چشم به راه بودن، همراه با امید و بسترسازی برای پیروزی نهایی حق بر باطل، گسترش جهانی صلح، عدالت و ایمان اسلامی و استقرار دولت حق در سراسر گیتی به دست مهدی موعود عجل الله تعالی فرجه الشريف می‌باشد (صدر، ۱۴۰۲: ج ۱، ص ۲۹۱ و مطهری، مرتضی، ۱۳۷۳: ج ۱، ص ۱۴).

۳. چیستی انتظار از منظر رهبری

رهبری بر این مسئله تاکید دارند که ظهور منجی، مورد وفاق ادیان توحیدی و برخی ادیان غیر توحیدی است (دیدار قشرهای مختلف مردم در روز نیمه شعبان، ۱۳۸۷/۵/۲۷) و درباره انتظار فرج می‌فرماید: «انتظار فرج، یعنی این‌که در سرنوشت بشریت، يك فرج بزرگ هست و ما به سمت آن فرج پیش می‌رویم». ایشان آینده بشر را روشن می‌داند و بر این تاکید می‌کند که دلیلی بر ترس و ناامیدی وجود ندارد (بیانات به مناسبت روز نیمه شعبان، ۱۳۷۱/۱۱/۱۸). بر اساس سخنان رهبری می‌توان گفت بیش‌تر ادیان به منجی بشارت داده‌اند و جامعه جهانی به سمت ظهور منجی که با پیش‌بینی‌های شیعه تطابق بیشتری دارد؛ در حال حرکت است. در روایات نیز به مسئله انتظار فرج امام زمان اشاره شده و انتظار فرج از بهترین عبادات و از ارکان ایمان

شمرده شده است (بحار الانوار، ۱۴۰۴: ج ۵۲، ص ۱۲۲-۱۵۰).

بنابراین، بحث انتظار از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است که ضرورت دارد چپستی آن، خصوصاً از منظر رهبری مورد واکاوی قرار گیرد.

رهبری انتظار فرج را به معنای قبول نکردن و رد کردن وضعیتی می‌دانند که بر اثر جهالت انسان‌ها و بر اثر اغراض بشر بر زندگی انسان‌ها حاکم شده است (دیدار قشرهای مختلف مردم در روز نیمه شعبان، ۱۳۸۷/۵/۲۷). از این جمله رهبری می‌توان دریافت که سکوت یا اشاعه گناه، از انحرافات بحث انتظار به شمار می‌رود. همچنین ایشان درباره انتظار می‌فرمایند:

انتظار، یعنی قانع نشدن، قبول نکردن وضع موجود زندگی انسان و تلاش برای رسیدن به وضع مطلوب، که مسلم است این وضع مطلوب با دست قدرتمند ولی خدا، حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف تحقق پیدا خواهد کرد (همان).

از نظر رهبری انتظار فرج، یعنی کمر [همت] بستن و آماده بودن، آماده کردن خود برای اهداف قیام امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف (همان).

ایشان انتظار را نوعی عمل و آماده‌سازی می‌دانند و معتقدند که انتظار، تقویت انگیزه در دل و درون است که سبب نشاط و تحرک و پویایی در همه زمینه‌ها می‌شود (دیدار قشرهای مختلف مردم، به مناسب نیمه شعبان، ۱۳۸۴/۶/۲۹). در آیات و روایات نیز از مومن، ایمان و عمل صالح مداوم خواسته شده است و خمودگی و کسلی یا سکوت و ناامیدی مورد تایید قرآن نمی‌باشد. درجای دیگر، رهبری بر این مسئله تاکید می‌کند که نباید با دیدن ظلم و چپاول طواغیت ناامید شد و گفت که چاره‌ای نیست و بایستی به همین وضعیت تن داد (بیانات در دیدار قشرهای مختلف مردم، به مناسبت نیمه شعبان (همان)).

ایشان برای رفع ناامیدی مثال زیبایی می‌آورند و می‌فرمایند:

شما کشتی‌یی را در یک دریای توفانی فرض کنید! اگر کسانی که در این کشتی هستند، عقیده داشته باشند که اطرافشان تا هزار فرسنگ، هیچ ساحلی وجود ندارد و آب و نان و وسایل حرکت اندکی داشته باشند، چه کار می‌کنند؟ آیا هیچ تصوّر می‌شود که این‌ها برای آن‌که حرکت کنند و کشتی را پیش ببرند، تلاشی بکنند؟ نه؛ چون به نظر خودشان، مرگشان حتمی است. وقتی انسان مرگش حتمی است، دیگر چه حرکت و تلاشی باید بکند؟ امید و افقی وجود ندارد (بیانات در روز میلاد پربرکت حضرت ولی عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف)

بنابراین، ضرورت دارد که با امید به مسئله انتظار نگریت و تا تحقق آن، یعنی رسیدن به زمان ظهور، تمام تلاش را به کار گرفت.

رهبری در سخنانی، وضعیت نابسامان کنونی جامعه جهانی و تطبیق آن بر پیش‌بینی‌های امامان معصوم علیهم‌السلام در عصر غیبت امام زمان عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف و نیز موضوع انتظار فرج را مطرح کرده و مصداق عینی آن را مهدویت شیعی دانسته‌اند (دیدار در روز نیمه شعبان، ۱۳۸۷/۵/۲۷). به عبارت دیگر، همان‌گونه که روایات درباره شرایط پیش از ظهور گفته‌اند که دنیا پر از ظلم می‌شود: «يَأْتِي الْأَرْضَ قِسْطًا وَعَدْلًا كَمَا مُلِئَتْ ظُلْمًا وَجَوْرًا»؛ رهبری باتوجه به این‌گونه روایات مصداق منجی را حضرت مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف معرفی کرده‌اند. علاوه بر این، نابه‌سامانی‌های جهانی، از جمله فراگیری ظلم و قتل و غارت‌هایی را که در گوشه و کنار جهان اتفاق می‌افتد، مطابق احادیث موجود، همان اوضاع کنونی جامعه جهانی دانسته‌اند. از جمله شرایطی که نابه‌سامانی جامعه کنونی جهانی را به وجود آورده و رهبری به آن اشاره کرده‌اند، نظم بشری غیر عادلانه‌ای است که به وجود آورنده ظلم است و نیز عامل غلبه ظلم و استبداد و طاغوت بر جهان و وجود دو میلیارد گرسنه در دنیای امروز می‌باشد و همین عامل فشار به کسانی است که به دنبال عدل و داد هستند؛ از جمله فشار بر ایران (همان).

به عبارت دیگر، وزنه قدرت که پیش از ظهور به نفع ظالمان است، پس از ظهور به نفع مستضعفان خواهد شد و قرآن کریم نیز به آن اشاره دارد: «وَوَرِّدُ أَنْ نُمَنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتَضَعُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أُمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ» (قصص: ۵). رهبری این وزنه قدرت را مطابق شرایط پیش از ظهور می‌داند که اهل بیت علیهم‌السلام در روایات به آن اشاره دارند و بر جامعه جهانی کنونی تطبیق می‌دهند.

۴. برداشت‌های نادرست از مفهوم انتظار

برداشت غلط از مفاهیم و آموزه‌های دینی، سبب اعتقاد و عمل نادرست در فرد می‌شود و طبعاً تنها برداشت صحیح از آموزه‌های دینی مورد تأیید خداوند و معصومان است. برای تشخیص فهم درست از نادرست احادیث و سایر مؤلفه‌های دینی، راهکارهایی وجود دارند؛ از جمله عرضه

به قرآن، عرضه به حدیث یا سنت قطعی، عرضه به عقل، عرضه به تاریخ و عرضه به علم روز. به عبارت دیگر اگر برداشت از یک مؤلفه دینی با یکی از موارد عنوان شده در تضاد قطعی باشد، بی شک آن برداشت باید بررسی شود و چه بسا امکان اشتباه بودن آن وجود دارد.

ذکر این نکته ضروری است که اگر مفاهیم واقعی واژه‌های اسلامی و معانی آن‌ها درک شود، اشتباهات و سوء برداشت‌هایی که در شناخت دین و مقاصد حقیقی آن برای گروهی به وجود آمده است؛ از بین رفته و هدف‌های واقعی و مقاصد حقیقی دین معلوم می‌شود و اگر الفاظ و اصطلاحات دین، به طور واقعی و صحیح درک نشوند و یا مفاهیم نادرست عرضه نشوند و نادانان یا مغرضان، آن‌ها را به صورت دیگر جلوه دهند؛ زیان آن از گمراهی صریح و آشکار کم‌تر نخواهد بود؛ زیرا این رویکرد موجب سوء ظن و بدگمانی و برداشت‌های غلط و ناروا از دین می‌شود (طاهری، ۱۳۸۵: ص ۱۹۹).

از مفاهیمی که در ادبیات و آموزه‌های مهدوی برداشت‌های مختلفی از آن مطرح شده است؛ مفهوم «انتظار فرج» است. این تعدد برداشت‌ها و اختلاف تفاسیر، بروز آسیب‌هایی را برای فرد و جامعه منتظر ممکن می‌سازد که در آن، مفهوم انتظار از معنای اصلی خود تهی شده و از آن، معنای دیگری درک و فهم می‌شود (میرتبار، ۱۳۹۰: ص ۴۸).

برای مثال، یکی از انحرافات در مسئله انتظار، «رویکرد احساسی محض» نسبت به انتظار و مهدویت است که فرد در آن مسئله انتظار را تنها در نوعی ظاهرگرایی کافی دانسته و به خرافات و رویپردازی گرفتار و نسبت به وظایف خود مسئولیت‌گریز می‌شود. در این نوع از انحراف، فرد از دریافت پیام اصیل مهدویت که با اخلاق، معرفت اصیل و نوعی عمل‌گرایی دین‌مدارانه همراه است؛ باز می‌ماند و به مسائل احساسی و خرافی مشغول می‌شود (فلاح و عواطفی، تابستان ۱۳۹۸). این نوع برداشت اشتباه مورد تایید دین و روایات معصومان علیهم‌السلام نیست و به نوعی آفت مسئله مهدویت می‌باشد.

عمده برداشت‌های انحرافی در مفهوم انتظار را می‌توان در دیدگاه‌هایی که در ذیل اشاره می‌شود، خلاصه کرد. امام خمینی رحمته‌الله در سخنرانی‌های خود به برخی از این انحرافات اشاره کرده‌اند که در ادامه به آن‌ها اشاره می‌شود.

۴-۱. انتظار به معنای خانه نشینی تا زمان ظهور

گروهی با تمسک به روایاتی از جمله روایت ابی بصیر از امام باقر علیه السلام که در ادامه خواهد آمد، فرهنگ انفعال و تهی کردن صحنه اجتماع را ترویج می‌کنند. روایت را ملاحظه کنید: «...کُونُوا أَحْلَاسَ بَيْوتِكُمْ حَتَّى يَظْهَرَ الطَّاهِرُ الْمُطَهَّرُ ذُو الْغَيْبَةِ الشَّرِيدِ الطَّرِيدِ؛ روى گلیم خانه‌هایتان بنشینید تا آن پاکیزه، فرزند پاکیزه، پاک‌کننده و صاحب غیبت، آواره و طرد شده است، ظهور کند» (طوسی، ۱۴۲۵: ص ۱۶۳).

امام خمینی رحمته الله علیه ضمن اشاره به این گروه می‌فرماید:

بعضی‌ها انتظار فرج را به این می‌دانند که در مسجد، در حسینیه، در منزل بنشینند و دعا کنند و فرج امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف را از خدا بخواهند. این‌ها مردم صالحی هستند که یک همچو اعتقادی دارند؛ بلکه بعضی از آن‌ها را که من سابقاً می‌شناختم، بسیار مرد صالحی بود؛ یک اسبی هم خریده بود؛ یک شمشیری هم داشت و منتظر حضرت صاحب عجل الله تعالی فرجه الشریف بود. این‌ها به تکالیف شرعی خودشان هم عمل می‌کردند و نهی از منکر هم می‌کردند؛ و امر به معروف هم می‌کردند، لکن همین، دیگر غیر از این کاری ازشان نمی‌آمد و فکر این مهم که یک کاری بکنند، نبودند (خمینی، ۱۳۸۹: ج ۲۱، ص ۱۳).

درباره حدیث مورد استناد این گروه باید گفت که علاوه بر حدیث مذکور، احادیث دیگری به ظاهر به خانه نشینی و سکون اشاره دارند (کلینی، ۱۴۰۷: ج ۲، ص ۲۵۴؛ نوری، ۱۴۰۸: ج ۲، ص ۲۴۸ و کورانی، ۱۴۱۱: ج ۳، ص ۲۳۰). البته نظر به می‌رسد روایات مورد نظر به مصون ماندن از فتنه‌هایی ناظر است که در آخرالزمان وجود دارند؛ وگرنه اهل بیت علیهم السلام هیچ‌گاه به تعطیلی وظایف دینی، خصوصاً ترویج فرهنگ مهدویت امر نکرده‌اند. همچنین باتوجه به ضرورت تشکیل حکومت توسط شیعیان، فرهنگ مهدویت و فرهنگ انتظار در دوران حکومت اسلامی بیش‌تر و بهتر از هر دورانی منتشر شده است که اگر تشکیل حکومت اتفاق نمی‌افتاد، ترویج فرهنگ انتظار نیز به این گستردگی، خصوصاً در جوامع بین‌المللی صورت نمی‌گرفت. بنابراین، برای تحقق ظهور ضرورت دارد که به صورت سیستماتیک عمل کرد و وضعیت را برای تحقق حکومت جهانی حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف آماده ساخت.

۴-۲. رها کردن امر به معروف و اعتقاد به اصلاح جامعه با ظهور حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف

گروهی دیگر ضرورت امر به معروف را حتی در امور جزئی نپذیرفته و معتقدند در دوران غیبت کاری از آن‌ها بر نمی‌آید و تکلیفی بر عهده ندارند، بلکه خود امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف، هنگام ظهور کارها را اصلاح خواهد کرد. منشاء و خاستگاه چنین عقیده‌ایی علاوه بر کج فهمی نسبت به برخی از روایات (که نمونه آن در تبیین گروه اول گذشت) انحرافات اخلاقی برخی از قائلان این گروه نیز می‌باشد. امام خمینی رحمه الله ضمن اشاره به این گروه می‌فرماید:

يك دسته دیگری بودند که انتظار فرج را می‌گفتند این است که ما کار نداشته باشیم به این که در جهان چه می‌گذرد؛ بر ملت‌ها چه می‌گذرد؛ بر ملت ما چه می‌گذرد؛ به این چیزها ما کار نداشته باشیم؛ ما تکلیف‌های خودمان را عمل می‌کنیم؛ برای جلوگیری از این امور هم خود حضرت بیایند ان شاء الله، درست می‌کنند؛ دیگر ما تکلیفی نداریم؛ تکلیف ما همین است که دعا کنیم؛ ایشان بیایند و کاری به کار آنچه در دنیا می‌گذرد یا در مملکت خودمان می‌گذرد، نداشته باشیم. این‌ها هم يك دسته‌ای، مردمی بودند که صالح بودند (خمینی، ۱۳۸۹: ج ۲۱، ص ۱۳).

رهبری ضمن رد چنین دیدگاهی (سخنرانی در سمینار «تبیین حکم تاریخی حضرت امام خمینی رحمه الله»، در سالروز میلاد امام عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف، ۱۱ / ۱۲ / ۱۳۶۹)؛ بر این باور است که هرچند اعتقاد به حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف آرمانی والا است؛ این آرمان، آرمانی است که باید به دنبال خود، عمل بیاورد. ایشان در همین مقوله می‌فرمایند: «انتظاری که از آن سخن گفته‌اند، فقط نشستن و اشک ریختن نیست» (بیانات به مناسبت نیمه شعبان در مصلاهی تهران، ۳۰ / ۷ / ۱۳۸۱). این سخن رهبری، به عملکرد برخی افراد مذهبی ناظر است که به اشک ریختن و برگزاری مراسم مذهبی بسنده می‌کنند. بدیهی است برپایی مراسم مذهبی به نوعی بزرگداشت شعائر الهی محسوب می‌شود؛ اما کافی دانستن آن و رها کردن امر به معروف و نهی از منکر خطایی است که از پویایی و تحرک جامعه منتظر می‌کاهد. علاوه بر ضرورت امر به معروف، باید جامعه را برای پذیرش حکومت حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف آماده و متقاعد کرد.

رهبری در سخنانی دیگر، انتظار را به معنای خودسازی و آماده شدن برای سربازی امامی که می‌خواهد با تمام مراکز قدرت و فساد بین‌المللی مبارزه کند؛ تفسیر کرده‌اند. ایشان این تفکر را -

که امام وظیفه خود می‌داند که دنیا را پر از عدل و داد کند و ما در این زمینه وظیفه‌ای نداریم؛ نقد می‌کند و می‌فرماید: «ما امروز وظیفه داریم در آن جهت حرکت کنیم تا برای ظهور آن بزرگوار آماده شویم. اعتقاد به امام زمان به معنای گوشه‌گیری نیست.»

ایشان کسی را سرباز امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشريف می‌دانند که خود را برای مبارزه با ظلم و بی‌عدالتی و تبعیض آماده کرده باشد (همان).

در تبیین این بخش از سخنان رهبری که به خودسازی و مبارزه با ظلم تاکید دارد، می‌توان گفت اگر کسی بر این انگیزه است که افتخار همراهی امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشريف را داشته باشد، باید به لحاظ عملی نیز شبیه حضرت باشد و خود را برای چنین روزی آماده کند. بی شک، شبیه‌ترین افراد به لحاظ اعتقادی و عملی در معیت آن حضرت خواهند بود.

علاوه بر رهبری، برخی دیگر از اندیشمندان بر عملگرایی در بحث انتظار تاکید دارند (سوزنچی، پاییز ۱۳۸۳). برخی محققان نیز منتظران را شهروندانی می‌دانند که وظیفه اصلی آنان آماده سازی مقدمات و تامین شرایط لازم برای ظهور منجی عالم می‌باشد (کریمی، زمستان ۱۳۹۸).

۳-۴. نفی امر به معروف و پر شدن عالم از معصیت

گروهی دیگر با نفی امر به معروف و نهی از منکر، معتقدند باید عالم پر از معصیت شود تا حضرت بیابند، این افراد دیدگاهی بر خلاف اوامر خداوند و رسول اکرم صلی الله علیه و آله و سلم و ائمه اطهار علیهم السلام دارند؛ زیرا با این ایده، عنصر بزرگ و تعیین کننده سرنوشت مسلمانان در عرصه حاکمیت سیاسی و اجتماعی جامعه، به حالت تعطیل در می‌آید (هدایتی فخر، ۱۳۸۷: ص ۱۵۰). در نقد این دیدگاه می‌توان گفت:

اولاً: این برداشت با فلسفه انتظار منافات دارد؛ زیرا فلسفه انتظار، عدم انفعال تسلیم نشدن در برابر آلودگی‌های محیط و جامعه است (مکارم شیرازی، ۱۳۸۶: ص ۱۱۱)؛

ثانیاً: امر به معروف و نهی از منکر یکی از اصول مسلم و از ضروریات اسلام (آل عمران: ۱۱۰) و مورد اتفاق عالمان دینی است که در این نگاه نادیده گرفته می‌شود؛

ثالثاً: روایاتی که بر فراگیر شدن ظلم و ستم، هنگام ظهور حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشريف دلالت

می‌کنند، به این معنا نیستند که همه مردم در آن زمان فاسد و ستمگرند و هیچ فرد و یا گروه صالحی در آن هنگام یافت نمی‌شود که از حق طرفداری کند (که در نتیجه فراگیر شدن ظلم و فساد، امری جبری و مبارزه با آن غلط و در واقع مبارزه با مقدمه ظهور فرج قلمداد شود)؛ زیرا به تعبیر قرآن، هنگام ظهور مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف افراد صالح و مستضعف وجود دارند که آن‌ها وارث حکومت زمین، به رهبری آن حضرت می‌شوند (قصص: ۵). به علاوه روایات متعددی بر این معنا دلالت می‌کنند. نمونه این روایات در تفاسیری همچون «تفسیر نورالثقلین» مطرح هستند (العروسی‌الحویزی، ۱۴۱۵: ص ۶۱۶-۶۲۰). بنابراین، این برداشت با این دسته از آیات و روایات تعارض دارد (جمعی از نویسندگان، ۱۳۸۲: ص ۱۱۸).

۴-۴. رها کردن جامعه و بی‌توجهی به فساد (نفی نهی از منکر)

عده‌ای دیگر که قابل انضمام به گروه‌های مذکور هستند، بر این عقیده‌اند که جامعه باید به حال خود رها شود و کاری به فساد آن نباید داشت تا زمینه ظهور که دنیایی پر از ظلم و فساد است، فراهم آید (جعفری، ۱۳۸۷: ص ۱۳). شاخصه اصلی این گروه‌ها به ترک عمل و عدم تحرک و سکوت و انفعال خلاصه می‌شود.

رهبری در مورد سکوت و ترک عمل در عصر غیبت معتقدند که باید برای ظهور آماده شد. رهبری علت عدم موفقیت اکثر انبیا و امامان را در آماده نبودن مردم می‌دانند. ایشان بر ضرورت آمادگی تاکید دارند تا هنگام ظهور، اتفاقاتی که بر انبیا و دیگرانمه پیش آمد؛ پیش نیاید (بیانات به مناسبت میلاد حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف، ۱۳۷۶/۹/۲۵). همچنین مطابق قاعده فلسفی «کل حادث مسبوق بمادة و مدة»؛ تحقق هر حادثه‌ای به زمینه‌های مناسب در بستر زمان نیازمند است. بنابراین، مردم در عصر ظهور حضرت مهدی باید چنین حاکمیتی را که برای تحقق حکومت جهانی حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف تلاش می‌کند، پذیرش داشته باشند و اگر چنین چیزی نباشد، چنین حاکمیتی تحقق نمی‌پذیرد (مطهری، ۱۳۸۹: ج ۱، ص ۲۸۶). همین مسئله به وضوح از بیانات مقام معظم رهبری قابل استنباط است.

۴-۵. فراهم کردن بستر گناه تا پرشدن دنیا از ظلم و جور و ظهور حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف

عده‌ای پا را از این فراتر گذاشته و نه تنها به رهایی جامعه به حال خود اعتقاد دارند، بلکه

قائلند باید بستر گناه را هموار ساخت تا دنیا پر از ظلم و جور گردد و سپس حضرت ولی عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف ظهور کند (هدایتی فخر، ۱۳۸۷: ص ۱۴۷). امام خمینی رحمه الله نیز به این مسئله اشاره کرده و می‌فرماید:

يك دسته‌ای از این بالاتر بودند، می‌گفتند: باید دامن زد به گناه‌ها، دعوت کرد مردم را به گناه تا دنیا پر از جور و ظلم بشود و حضرت عجل الله تعالی فرجه الشریف تشریف بیاورند. این هم يك دسته‌ای بودند که البته در بین این دسته، منحرف‌هایی هم بودند، اشخاص ساده لوح هم بودند، منحرف‌هایی هم بودند که برای مقاصدی به این دامن می‌زدند (خمینی، ۱۳۸۹: ج ۲۱، ص ۱۴).

خاستگاه تفکر این گروه‌ها را می‌توان در انحرافات سیاسی برخی از قائلان (جعفری، همان، ص ۱۶) و همچنین در کج‌فهمی از روایاتی همچون روایت ابان بن عثمان از امام صادق عجل الله تعالی فرجه الشریف،^۱ پیدا کرد که از آن‌ها عدم مقابله با ظلم و جور و در مواردی کمک به رواج ظلم و جور را برداشت کرده‌اند؛ در حالی که در وضعیت کنونی جهان، به‌ویژه جهان اسلام، چیزی مخالف با این روایت را مشاهده می‌کنیم؛ یعنی مخالفت ملت‌ها با ظلم و جور مستکبران جهان و این اعتراض‌ها نشان دهنده مخالفت و این ملت‌ها با ظلم مستکبران و خستگی از ستم آنان است؛ چیزی که از آن به «بیداری اسلامی» تعبیر می‌شود. و این با حدیث مذکور در تضاد است؛ زیرا مطالبه این ملت‌ها مبارزه با ظلم مستکبران است؛ در حالی که در روایت گفته شده است زمین از ظلم و جور پر می‌شود که مهدی موعود عجل الله تعالی فرجه الشریف ظهور می‌فرماید؛ چنانکه رهبری علیه السلام بر این اعتقادند که وضع دنیا عوض شده است؛ ملت‌ها بیدار شده‌اند؛ خوشبختانه این بیداری در ملت‌های مسلمان بیش‌تر است؛ ملت‌های مسلمان، حکومت‌های مسلمان، اهمیت اسلام و عظمت اسلام و عظمت این تکیه‌گاه مورد اعتماد و قابل اطمینان را دارند درک می‌کنند (بیانات در دیدار مسئولان نظام در روز عید مبعث، ۱۳۸۹/۴/۱۹) و معظم له این بیداری را به ملت‌های مسلمان منحصر نکرده و

۱. ابان بن عثمان از امام صادق عجل الله تعالی فرجه الشریف چنین روایت می‌کند: «... أَنَّ الْقَائِمَ الَّذِي يَخْرُجُ فِي آخِرِ الزَّمَانِ قِيَمَاءُ الْأَرْضِ عَدْلًا كَمَا مُلِئَتْ ظُلْمًا وَجُورًا...»؛ ... همانا قائم کسی است که در آخر الزمان خارج می‌شود. پس زمین را پر از عدل و داد می‌کند؛ همان‌طور که از ظلم و جور پر شده است...» (نعمانی، ۱۳۹۷: ص ۲۴۷).

امتداد آن را در ملت‌های اروپایی می‌دانند، که این سخن، تضاد با آن بخش از روایت که وضعیت جهان را در زمان ظهور حضرت حجت عجل الله تعالی فرجه الشریف مملو از جور و ستم می‌داند؛ بیش‌تر می‌کند؛ زیرا شاید بتوان تغییر و مبارزه با ظلم را برای بخشی از جهان توجیه کرد؛ بیداری اکثر ملت‌ها به راحتی توجیه پذیر نیست و در ظاهر تضاد را بیش‌تر می‌کند. رهبری نیز به این مسئله اشاره کرده و می‌فرماید:

من به شما عرض بکنم؛ فقط این نیست که در کشورهای شمال آفریقا و منطقه غرب آسیا که امروز ما در آن جا قرار داریم؛ حرکات بیداری بی به وجود آمده باشد؛ این حرکت بیداری تا قلب اروپا خواهد رفت. آن روزی پیش خواهد آمد که همین ملت‌های اروپایی علیه سیاستمداران و زمامداران و قدرتمندانی که آن‌ها را یکسره تسلیم سیاست‌های فرهنگی و اقتصادی آمریکا و صهیونیسم کردند، قیام خواهند کرد. این بیداری، حتمی است (بیانات در دیدار معلمان سراسر کشور (۱۳۹۰/۲/۱۴)).

همچنین رهبری از مسئولان خواستار الگو شدن در جهان در زمینه اجرای «عدالت» هستند که این مطالبات منطقی با برداشت اشتباه از حدیث ذکر شده در تضاد است؛ زیرا لازمه اجرای عدالت و الگو شدن از طریق آن، گسترش عدالت در دیگر ملت‌هاست (سخنرانی در آستانه یازدهمین سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی، ۱۳۶۸/۱۱/۹).

برداشت تحریف دیگری که در همین زمینه مطرح شده است، گشایش در بعد معیشتی حیات اجتماعی-سیاسی شیعیان می‌باشد. محمدتقی اصفهانی پس از نقل روایت^۱ می‌گوید: بیش‌تر جامعه شیعه بر این باورند زمانی که امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف زمام امور سیاسی مسلمین را بر دست بگیرند، زمینه برای جامعه شیعه برای درک خوشی و رفاه و عشرت وافر فراهم خواهد بود.

اصفهانی ضمن نقد این دیدگاه با استناد به پاسخ امام صادق عجل الله تعالی فرجه الشریف به ابو بصیر، این نوع انتظار فرج را گونه‌ای «دنیا طلبی» می‌خواند. مقام معظم رهبری می‌فرماید: «مقصود از رسیدن زمان

۱. محمدتقی اصفهانی در کتاب «مکیال المکارم» روایتی از کافی را بحث می‌کند که طی آن، ابوبصیر از امام صادق عجل الله تعالی فرجه الشریف درباره زمان فرج پرسید. در پاسخ به پرسش ابوبصیر، امام به وی فرمودند که آیا تواز دنیا خواهان هستی. بدان که هر کس امر غیبت امام قائم را شناخت، به خاطر انتظاری که برای این امر دارد، برایش گشایش حاصل شده است (کلینی، ۱۴۰۷: ج ۲، ص ۴۲۳). این روایت را علامه مجلسی در بحار الانوار نیز ذکر کرده است (بحار، ۱۴۰۳: ج ۵۲، ص ۴۲).

انتظار، یاری امام قائم و جهاد به همراه اوست؛ نه خوشی و عیش و نوش و دست در دست گذاشتن.» همچنین ایشان خوانشی نو از مفهوم انتظار را نسبت به سده‌های دیگر ارائه کرده و امید بخش بودن و نشاط آور و تحرک بخش بودن انتظار فرج را معنا کرده‌اند (سخنرانی در روز نیمه شعبان، ۱۳۸۷). ایده ضرورت تشکیل حکومت اسلامی، به عنوان مقدمه تشکیل حکومت عدل جهانی مهدوی به دست حضرت ولی عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف از همین جا نشأت می‌گیرد؛ چنان‌که رهبری فرمودند:

اگر بخواهیم پاسخ این سؤال را در یک جمله ادا کنیم، خواهیم گفت خط کلی نظام اسلامی، رسیدن به تمدن اسلامی در سایه تشکیل حکومت اسلامی است. این یک پاسخ کلی و قابل توضیح و تشریح است (بیانات در مدرسه فیضیه، ۱۳۷۹ / ۷ / ۱۴).

امام خمینی رحمته الله علیه نیز به رد دیدگاه‌های انحرافی که از جانب گروه‌های مختلف مطرح شده است؛ می‌پردازد.

ایشان در رد دیدگاه‌های گروه مذکور این‌گونه می‌فرماید: «ما بر خلاف آیات شریفه قرآن دست از نهی از منکر برداریم، دست از امر به معروف برداریم و توسعه بدهیم گناهان را برای این‌که حضرت بیابند؟!» (خمینی، ۱۳۸۹: ج ۲۱، ص ۱۴). ایشان ضمن رد این مسئله، تکلیف مداری مسلمانان را گوشزد می‌کنند و تحت هیچ شرایطی دست برداشتن از تکلیف را نمی‌پذیرند.

۵. دیدگاه صحیح از مفهوم انتظار

در مقابل این دیدگاه‌های نادرست که در برخی موارد جریان‌های انحرافی را موجب شده‌اند؛ نگرش دیگری وجود دارد که انتظار را به معنای فراهم کردن زمینه‌های ظهور، ظلم ستیزی به مقدار توان و آمادگی برای ظهور حضرت می‌داند. براساس این دیدگاه، فرد باید عالم را برای آمدن حضرت مهیا کند و نه تنها به فریضه امر به معروف و نهی از منکر جامه عمل می‌پوشاند، بلکه برای حفظ و حراست از کیان بدنبال تشکیل حکومت برود.

مرحوم مظفر در بیانی کوتاه و البته جامع، انتظار را این‌گونه تفسیر کرده است:

معنای انتظار ظهور مصلح حقیقی و نجات بخش الهی حضرت عجل الله تعالی فرجه الشریف این نیست که مسلمانان در وظایف دینی خود دست روی دست گذاشته و در آنچه بر آن‌ها واجب است، مانند

یاری کردن حق، زنده کردن قوانین و دستورهای دینی، جهاد و امر به معروف و نهی از منکر سستی کنند، به این امید که حضرت قائم آل محمد عجل الله تعالی فرجه الشریف بیاید و کارها را درست کند (پاینده، ۱۴۰۵: ج ۱، ص ۳۷)؛ همان طور که پیامبر اکرم صلى الله عليه وآله وسلم فرمود: «كُلُّكُمْ رَاعٍ وَ كُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ» (مجلسی، ۱۴۰۴: ج ۷۲، ص ۳۷). بنابراین، مسلمان نباید به دلیل انتظار ظهور حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف، از وظایف مسلم و قطعی خود دست بکشد یا کوتاهی کند؛ به این دلیل که انتظار ظهور، رفع تکلیف نمی‌کند و مجوز تأخیر انداختن در عمل را نمی‌دهد و لذا سستی در اجرای وظایف دینی و بی‌تفاوتی در آن‌ها به هیچ وجه جایز نیست (مظفر، ۱۳۸۰: ص ۱۱۸).

این نوع نگرش که از آن به انتظار صحیح و مثبت و سازنده تعبیر می‌شود؛ درست وجه مقابل انتظار منفی است. به عبارت دیگر، ظهور حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف حلقه‌ای است از حلقه‌های مبارزه اهل حق و باطل که به پیروزی آخر حق ختم می‌شود. سهیم بودن یک فرد در این سعادت، موقوف به این است که آن فرد، عملاً در گروه طرفدار حق باشد. گفتنی است از نظر روایات اسلامی در مقدمه قیام و ظهور امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف قیام‌های دیگری از طرف حق‌مداران صورت می‌گیرد که قیام یمانی نمونه‌ای از این سلسله قیام‌هاست (طاهری، ۱۳۸۵: ص ۲۰۷).

این نوع انتظار، همان انتظار راستین است که در روایات از آن با عنوان «افضل الاعمال» یاد شده است (مجلسی، ۱۴۰۴: ج ۷۵، ص ۲۰۸). به همین دلیل، دین پژوهان، هر کدام، طبق نیاز و اقتضائات زمان خود، از آن سخن‌ها گفته است. که در این زمینه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای رحمته الله علیه چنین بیان کردند:

انتظار فرج... یعنی، انتظار حاکمیت قرآن و اسلام. شما به آنچه فعلاً جهان در آن قرار دارد، قانع نیستید؛ حتی به همین پیشرفتی هم که با انقلاب اسلامی به دست آوردید، قانع نیستید؛ می‌خواهید باز هم به حاکمیت قرآن و اسلام، نزدیک‌تر بشوید (خطبه نماز جمعه، ۱۳۶۰/۳/۲۹).

بدیهی است با این بیان، هدف اصلی از پیشرفت باید سیطره اوامر و قوانین الهی باشد، نه مکاتب خود ساخته ناقص بشری. نهایت آن که این همه تأکید بر بحث مهدویت از جانب رهبر معظم انقلاب و تأثیر شگرف آن بر پیشرفت ایران اسلامی، ایشان را بر آن داشت که بر ارتباط مستمر با امام زمان و نقش آن بر مقوله پیشرفت بارها اصرار ورزند:

هرچه دل‌ها با بحث مهدویت آشنا شود و انس پیدا کند و حضور آن بزرگوار برای ما (ما) مردمی که در دوران غیبت هستیم)، محسوس‌تر شود و بیش‌تر حس کنیم و رابطه بیش‌تر داشته باشیم؛ این برای دنیای ما و برای پیشرفت ما به سمت آن اهداف بهتر خواهد بود (دیدار با دانش پژوهان مرکز تخصصی مهدویت ۱۳۹۰/۴/۱۸).

در بیانی دیگر از ایشان آمده است:

اولین قدم برای حاکمیت اسلام و برای نزدیک شدن ملت‌های مسلمان به عهد ظهور مهدی موعود عجل الله تعالی فرجه الشریف، به وسیله ملت ایران برداشته شده است؛ و آن، ایجاد حاکمیت قرآن است؛ این، آن چیزی است که دنیای مادی نمی‌خواست آن را باور بکند... امام و معلم بزرگ این ملت آن انسان استثنایی زمان ما؛ آن رهبر فوق‌العاده‌ای که تاریخ ما در این قرون اخیر نظیرش را مشاهده نکرده است؛ آن انسان والا با آن اخلاص فوق‌العاده راهی را پیش پای مردم ما گذاشت؛ خدای متعال هم تفضل کرد؛ دست عنایت ولی‌عصر هم بحمد الله همواره با این ملت بوده و به آن‌ها کمک کرده و این آگاهی در ملت ما به وجود آمده است (سخنرانی در اجتماع مردم قم، در سالروز میلاد حضرت مهدی، ۱۳۷۰/۱۱/۳۰).

حال که چنین است و در ساخت تمدن اسلامی، کار و تلاش مخلصانه از لوازم اصلی آن محسوب می‌شود؛ باید به دنبال فرهنگی بود که این نیاز را رفع کند و فرهنگ انتظار ظهور امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف، از بهترین منابع دستیابی به این گوهر گران‌مایه است. چگونه چنین نباشد، در حالی که:

وقتی بناست در آن دوران منتظر عدل باشد، حق باشد، توحید باشد، اخلاص باشد، عبودیت خدا باشد - یک چنین دورانی قرار است باشد - ما که منتظر هستیم، باید خودمان را به این امور نزدیک کنیم (سخنان رهبری در دیدار با اعضای بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود، ۱۳۹۰/۴/۱۸).

نکته قابل توجه در جهت دیدگاه صحیح انتظار فرج، تجلی توحید و آثار سیاسی و اجتماعی ناشی از آن است. از جمله اموری که تجلی توحید را در ظهور مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف روشن می‌سازد، آن است که اهداف توحیدی الهی مانند وحدت حکومت، نظام، قانون، دین و جامعه به وسیله آن حضرت تحقق می‌یابد. در بیان اهمیت اتحاد، مقام معظم رهبری می‌فرمایند:

«ملت ما باید هوشیار باشد، تلاش برای اتحاد کلمه و یک پارچگی ملی و اتحاد امت

اسلامی ادامه یابد. عاقلانه، خردمندانه و مدبرانه، بایستی این اتحاد را حفظ کرد...» (پیام نوروزی سال ۱۳۸۶). «ما اگر بخواهیم اتحاد ملی و انسجام اسلامی تحقق پیدا کند، باید بر اصولی که بین ما مشترک است، تکیه کنیم» (سخنرانی در مشهد مقدس، فروردین ۱۳۸۶). «البته باید به این نکته دقت کرد که از نظر ما، «وحدت» از جهت گرایش‌های سیاسی است؛ یعنی این که مسلمانان با هر نوع گرایش سیاسی که بر ذهن و روح آنان حاکم است، از لحاظ علمی زیر لوای اسلامی، به‌ویژه فرهنگ انتظار با یکدیگر متحد بشوند» (داوود پور، ۱۳۸۸: ص ۳۸).

۶. نتیجه‌گیری

در این نوشتار به بررسی انحرافات در مقوله انتظار با بررسی دیدگاه‌های رهبری (آیت‌الله خامنه‌ای عنه‌السلام) پرداخته شد. ایشان ضمن انتقاد از برداشت‌های انحرافی از مقوله انتظار و تشریح روشن و عینی وضعیت نابسامان کنونی جامعه جهانی و تطبیق آن بر پیش‌بینی‌های امامان معصوم؛ در عصر غیبت امام معصوم، تعریف درست و واضحی از انتظار فرج امام زمان عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف ارائه کرده و انتظار را آمادگی کامل و عملی با تمسک به همه توان و مهیا کردن زمینه‌های ظهور حضرت ولی عصر عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف به همراه اتحاد و بیداری اسلامی مطرح کرده و با انتقاد از برخی برداشت‌های انحرافی از مسئله انتظار و ارائه تعریف درست از آن؛ افقی همراه با امید و نشاط بخشی را از جامعه منتظر برای فرج امام مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف ترسیم کرده معتقدند برای جلوگیری از انحراف و اعوجاج در مقوله انتظار مهدوی باید در موضوع مهدویت و انتظار، کارهای عالمانه و عاقلانه و مستند و متکی به مدارک معتبر اتخاذ شود. همچنین ایشان، تکلیف‌مداری، احساس مسئولیت، آماده‌سازی خود و روحیه مبارزه با ظلم و استبداد را از مهم‌ترین روحیات صحیح انتظار می‌دانند.

۷. منابع

قرآن کریم

۱. ابراهیم، مصطفی و دیگران (۱۹۸۹م). *معجم الوسیط*، ترکیه، دارالدعوه.
۲. ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۸۲). *کمال الدین و تمام النعمه*، قم، مسجد جمکران.
۳. ابن خلدون، عبدالرحمن بن محمد (بی تا). *تاریخ ابن خلدون*، لبنان، دارالفکر.
۴. اسحاقی، حسین (۱۳۸۶). *سپیده امید: کاوشی در مهدویت*، قم، بوستان کتاب.
۵. پایگاه اطلاع رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت الله خامنه ای، KHAMENEI.IR.
۶. پاینده، ابوالقاسم (بی تا). *نهج الفصاحه*، تهران، دنیای دانش.
۷. جعفری، محمد صابر (۱۳۸۷). *اندیشه‌ی مهدویت و آسیب‌ها*، چاپ چهارم، تهران، بنیاد فرهنگی حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف.
۸. جمعی از نویسندگان (۱۳۸۲). *نهضت انتظار و انقلاب اسلامی*، چاپ اول، تهران، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.
۹. خمینی، روح الله (۱۳۸۹). *صحیفه امام*، چاپ پنجم، تهران، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمته الله علیه.
۱۰. حر عاملی، محمد بن حسن (بی تا). *اثبات الهدات بالنبی و المعجزات*، بیروت، علا الدین اعلمی.
۱۱. داوودپور، مرتضی (پاییز ۱۳۸۸). «نقش انتظار فرج در انسجام اسلامی گروه‌های سیاسی اجتماعی و وظایف دولت زمینه ساز»، مجله مشرق موعود، شماره ۱۱.
۱۲. راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۲۹ق). *المفردات*، قم، طلیعه نور.
۱۳. زبیدی، محب الدین (۱۴۱۴ق). *تاج العروس*، لبنان، نشر دارالفکر.
۱۴. سوزنجی، حسین (پاییز ۱۳۸۳). «مهدویت و انتظار در اندیشه شهید مطهری»، قیسات، شماره ۳۳.
۱۵. سیدرضی، محمد بن الحسین (۱۴۱۴ق). *نهج البلاغه*، مترجم: صبحی صالح قم، هجرت.
۱۶. سید مصطفی، حسینی دشتی (۱۳۷۸). *معارف و معاریف*، تهران، موسسه فرهنگی آریه.
۱۷. صدر، محمد (۱۴۰۲ق). لبنان، نشر دارالتعارف للمطبوعات.
۱۸. طاهری، حبیب الله (۱۳۸۵). *سیمای آفتاب*، قم، انتشارات زائر.
۱۹. طریحی، فخرالدین بن محمد (۱۹۸۵م). *مجمع البحرین*، بیروت، دار و مکتبه الهلال.
۲۰. طوسی، محمد بن حسن (۱۴۱۴ق). *الامالی*، قم، موسسه البعثه.
۲۱. العروسی الحویزی (۱۴۱۵ق). *تفسیر نور الثقلین*، ترجمه: سیدهاشم رسولی محلاتی، قم، بی تا.
۲۲. غلامعلی، آریا (بی تا). *آشنایی با تاریخ ادیان*، تهران، نشر پایا.
۲۳. فراهیدی، خلیل بن احمد (۱۴۰۹ق). *العین*، محقق: مهدی مخزومی؛ ابراهیم سامرائی و محسن آل عصفور، قم، موسسه دارالهجره.
۲۴. فلاح، محمدجواد و عواطفی، زهرا (تابستان ۱۳۹۸). «انتظار مطلوب ره‌آورد تعامل عقل و احساس؛ نقدی بر رویکرد احساسی در مسئله مهدویت»، مشرق موعود، شماره ۵۰.

۲۵. کتاب مقدس (۱۳۸۰). (مزامیر)، تهران، انتشارات اساطیر.
۲۶. کرمی، فیروزه (زمستان ۱۳۹۸). «نقش انتظار و اندیشه مهدویت در اخلاق شهروندی»، مشرق موعود، شماره ۵۲.
۲۷. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ق). الکافی، چاپ چهارم، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
۲۸. کورانی، علی (۱۴۱۱ق). معجم احادیث الإمام المهدی، قم، مؤسسه المعارف الإسلامیه.
۲۹. گروه مدیریت راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی (۱۳۹۰). دولت زمینه ساز و راهبردهای فرهنگی انتظار، چاپ اول، تهران.
۳۰. مجلسی، محمد باقر (۱۴۰۴ق). بحار الانوار، بیروت، دار احیاء التراث العربی.
۳۱. مصطفوی، حسن (۱۳۶۸). التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، تهران، وزارت ارشاد اسلامی.
۳۲. مطهری، مرتضی (۱۳۷۳). قیام و انقلاب مهدی، تهران، انتشارات صدرا.
۳۳. _____ (۱۳۸۹). حرکت و زمان در فلسفه اسلامی، تهران، بی نا.
۳۴. مظفر، محمدرضا (۱۳۸۰). عقاید الامامیه، مترجم: علیرضا مسجد جامعی، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۳۵. معین، محمد (۱۳۷۱). فرهنگ فارسی، تهران، انتشارات امیرکبیر.
۳۶. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۸۶). حکومت جهانی مهدی، قم، نسل جوان.
۳۷. موسسه آینده روشن (۱۳۸۸). مهدویت پرسش ها و پاسخ ها، قم، موسسه آینده روشن.
۳۸. موسسه فرهنگی انتظار نور (۱۳۸۶). گفتمان مهدویت سخنرانی و مقاله های گفتمان پنجم، قم، بوستان کتاب.
۳۹. موسوی اصفهانی، محمدتقی (۱۳۷۴). مکیال المکارم، مترجم: حائری قزوینی، تهران، انتشارات بدر.
۴۰. موسوی گیلانی، رضی (۱۳۸۷). مهدویت از دیدگاه دین پژوهان غربی، تهران، بنیاد فرهنگی حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف.
۴۱. میرتبار، محمد (۱۳۹۰). آسیب شناسی جامعه منتظر، تهران، بنیاد فرهنگی حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف.
۴۲. نرم افزار صهبا؛ مجموعه بیانات مقام معظم رهبری از ۱۳۵۳ - ۱۳۹۱ (نسخه چهارم)، مؤسسه جهادی مرکز صهبا.
۴۳. نعمانی، محمد بن ابراهیم (۱۳۹۷). الغیبه للنعمانی، مصحح: علی اکبر غفاری، تهران، مکتبه الصدوق.
۴۴. نوری، حسین (۱۴۰۰ق). مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، قم، مؤسسه آل البيت ع علیهم السلام.
۴۵. هدایتی، ابوالفضل (۱۳۸۷). مهدویت در منظر امام خمینی، چاپ اول، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمته الله علیه.